

Usynlighed

Globaliseringens blinde vinkler

D E N N Y V E R D E N

TIDSSKRIFT FOR INTERNATIONALE STUDIER

DIIS • København • 2007

Usynlige årsager

Konspirationsteorier som globalt fænomen

Konspirationsteorier er fortællinger om det usynlige *par excellence*. For konspirationsteorier forudsætter, at der ikke bare findes usynlige og skjulte forbindelser i verden, men at fænomener og begivenheder rundt om på kloden i vid udstrækning faktisk er *resultatet* af hemmelige, og dermed ikke-synlige sammensværgelser. At hemmelige og mystiske sammenhænge og usynlige årsager styrer storpolitiske begivenheder og kan forklare magtens væsen. Teoriernes mål er at synliggøre det tilsyneladende usynlige og afsløre det dunkle. Dermed tilfredsstiller de det intuitive behov for oplysning, som det usynlige, hemmelige og mystiske altid har kaldt på – og som en kompleks verden i stigende grad synes at kalde på.

Konspirationsteoriernes problem er, at disse sammenhænge netop ofte forbliver usynlige og umulige at afsløre. Derfor vender man blikket mod det usynliges virkninger – mod store begivenheder og formodede atypiske tilfælde. Selvom selve sammensværgelsen forbliver skjult, så peger man i stedet på resultaterne af disse formodende plot. Verdenshistoriske begivenheder, der virker tilsyneladende ufattelige eller rystende, bliver fortolket som produkter af ondsindede aktørers konspiratoriske aktiviteter. Fra Kennedy-mordet til terrorangrebene 11. september. For i konspirationsteoriens tautologiske optik kan alle begivenheder ses som virkninger af globale, men ganske vist usynlige, sammensværgelser. Hypotesen er, at jo større effekten er, desto større må årsagen også have været. Denne optik gør det også umuligt at overbevise tilhængere om, at teorierne er forkerte, fordi alle beviser imod dem ofte bliver taget som bekræftelse af dem! Logikken er, at jo mere nogen forsøger at tilbagevise teorien, desto mere må det betyde at den er tæt på sandheden (Keeley 1999: 14).

Denne artikel handler om, hvad konspirationsteorier er, og hvilken social, politisk og kulturel praksis dette komplekse fænomen er udtryk for. Med udgangspunkt i teorien om, at der eksisterer en konspirationkultur, skal vi se på, hvordan konspirationsteorier på globalt plan i disse år dels fungerer som en moddiskurs, dels som grundfortællinger om magt og ondskab. Jeg vil belyse disse pointer med udgangspunkt i to konspirationsteorier

Konspirationsteorier er om noget usynligt, der tilsyneladende gør det til terrorangrebene i 11. september. Men hvad er det egentlig, der styrer disse begivenheder? Og hvordan kan vi forstå dem på et globalt niveau?

fra henholdsvis USA og Mellemøsten, der på hver deres måde søger at forklare angrebene den 11. september 2001.

Global konspirationskultur

Politisk er konspirationsteoretikere traditionelt blevet forbundet med enten den alleryderste højre- eller venstrefløj. Som Seymour Lipset og Stein Rokkan bemærker i deres klassiske teori om partier, så er det totalitære masseparti særligt afhængigt af forestillingen om en subversiv sammensværgelse, der konstant truer partiet, og som derfor konstant må bekæmpes (Lipset & Rokkan 1967: 4). Akademisk har konspirationsteoretikere befundet sig på diskursens skyggeside i evig opposition til god videnskabelig takt og tone med deres overbevisning om, at mørke sammensværgelser er historiens egentlige drivkraft og forklaringen på magtens væsen.

Men i de seneste 30 år er der sket noget. Fra denne status som både politisk og kulturelt randfænomen har konspirationsteoriene tilsyneladende bevæget sig ind i mainstreamkulturen. Tendensen er måske tydeligst at aflæse i den vestlige populærkulturs voldsomme interesse for konspirationstemaet. Fra Hollywood-film til global kiosklitteratur kolporterer forfattere som John Grisham og Dan Brown sammensværgelsesforestillinger fra et tilsyneladende uendeligt reservoir.

Uden for fiktionens verden har konspirationsteoriene inden for de seneste godt 15 år, med hjælp fra internettet, også udviklet sig til et verdensomspændende sociologisk og politisk fænomen. Som politisk forklaringsmodel bruges formodede sammensværgelser som forklaring på sociale og verdenspolitiske problemer rundt om i verden. En udvikling, der gælder såvel Vesten som Mellemøsten og Asien. Den britiske kulturforsker Peter Knight mener ligefrem, at vi i disse år er vidne til etableringen af *global konspirationskultur*, der bruger sammensværgelse som forklaringsmodel ved at se "skjulte årsager og forbindelser bag tilsyneladende tilfældige begivenheder" (Knight 2000: 205).

Det er ikke overraskende konspirationsteorier med amerikanske temaer, der i denne globale konspirationskultur har fået en enorm udbredelse, men til trods for deres oprindelse er der ikke tale om en 'konspirationsimperialisme'. For de globale konspirationsteorier er, som flere antropologer har vist (Bubandt 2003; Skinner 2001), flerstemmige narrativer, der i høj grad er resultatet af informationsudveksling mellem mange forskellige aktører på tværs af nationale grænser, et 'kollektivt selvbyggerarbejde' baseret på global kommunikation. Mere end teoriernes konkrete motiver og sammensværgelser, er det interessante altså en udvikling, hvor brugen af konspirationsteorier som forklaringsmodel præger den politiske diskurs både i Vesten og den tredje verden.

Kortlægningen af magten

”Den fattige mands kognitive kortlægning i den postmoderne tidsalder,” sådan beskriver den amerikanske kulturteoretiker Fredric Jameson konspirationsteorier i essayet Kognitiv kortlægning fra 1988 – og han fortsætter: ”konspirationsteorier er en forsimplet fremstilling af senkapitalismens totale logik, et desperat forsøg på at repræsentere dette system (...)” (Jameson 1988: 356). Dvs. konspirationsteorier er en stærkt forsimplet fremstilling af den postmoderne virkelighed, hvis uendeligt mange forbindelser af årsager og virkninger reduceres til én eneste årsag: sammensværgelsen.

Som politisk redskab kan konspirationsteorierne ses som udtryk for en modmagt, et korrektiv til den officielle version af sandheden, hvad enten det er en regering eller blot den herskede ideologi, der står som afsender. Det er påfaldende, at de, der står uden for magten eller føler sig som ofre for større kræfter, meget ofte bruger sammensværgelser som forklaring. Derved bliver konspirationsteorien en moddiskurs til magtens officielle sprog. Mange steder i den tredje verden og den arabiske verden, bliver Vesten i almindelighed og USA i særdeleshed skurkene i disse konspirationfortællinger. Men også i Vesten illustrerer konspirationshistoriernes nye popularitet – særligt i forbindelse med *The truth about 9/11* – behovet for se, og afsløre, usynlige kræfter. For måske at artikulere en anden mere intuitiv forståelse af verden. På et overordnet niveau måske samtidig et tegn på, at store dele af den amerikanske offentlighed i disse år føler sig udenfor og langt fra magten. En nyere meningsmåling viser f.eks. at godt halvdelen af de adspurgte var mere vrede på regeringen end de plejede, og en tredjedel af de adspurgte mente, at regeringen havde været involveret i angrebene 11. september, på den ene eller anden måde.¹

Ondskab og skyld – en teori om konspirationsteoriernes funktion

Konspirationsteorier er overordnet set fortællinger om magt, men dermed også samtidig fortællinger om ondskab. For vores kulturelle forståelseskemaer for magt og magtudøvelse er næsten altid knyttet til begreber som tvang, undertrykkelse og anonymitet. Derfor er ondskaben i konspirationsteorierne ofte personificeret i de allestedsnærværende anonyme agenter ’dem’ eller ’de’. Om noget knytter det usynlige og det skjulte sig som figurer netop til mørket, der vel er ondskabens mest brugte og banale symbol. Ved at udpege og fastlægge skyld og ansvar for det *onde* i verden, fungerer teorierne som det, Mary Douglas kalder et *blame system* (Douglas 1992: 9). En social mekanisme, der fastlægger skyld og ansvar. Men den proces er i en globaliseret virkelighed efterhånden blevet ret vanskelig – for hvem er det egentlig, der bestemmer og dermed har ansvaret når noget

går galt? Hvem er med andre ord 'de onde'? Er det USA, storkapitalen eller FN? Tidligere var skurkene i konspirationsfortællingerne typisk anonyme, bureaukratiske institutioner eller lyssky regeringsagenturer. Globaliseringens nye magtfordeling afspejles ved, at teorierne nu også i høj grad lader transnationale virksomheder som for eksempel Shell, Microsoft eller The Coca-Cola Company indtage skurkerollen.

Vi kan i konspirationsteoriernes tema- og motivvalg samtidig se en klar drift mod esoteriske og kvasireligiøse forestillinger og symboler. Ofte symboler og tegn, hvis betydning anses for at være skjult eller hemmelig, og som dermed antages at indeholde fortolkningsnøgler til en dybere og mere sand virkelighed. Der er en klar forkærlighed for f.eks. frimurer-symboler og symboler fra antikke civilisationer. Med denne besættelse af det hemmelige og mystiske stræber konspirationsteorierne nærmest mod en webersk genfortryllelse af en gennemrationaliseret (og kedelig) verden. Som en paranoid detektiv forsøger konspirationsteoretikeren at afsløre og afkode det mystiskes skjulte tilstedeværelse i hverdagsverdens almindelige tegn. Således skjuler en Marlboro cigaretpakke, hvis man leder godt, tre k'er, der efter sigende refererer til det racistiske Ku Klux Klan. Et andet eksempel er en-dollarsedlen, hvor der under en frimurerpyramide står ordene "Novus Ordo Seclorum", hvilket ifølge konspirationsfolklore referer til "den nye verdensorden" – en altomspændende FN-verdensregering, der kæmper for verdensherredømmet. Og så fremdeles. Eksemplerne på dagligdagsobjekter ladet med skjult mening er legio. For i konspirationsteoriernes ukritiske lighedstænkning ligner alle ting på sin vis hinanden. Tesen er, at alle tegn under en vis synsvinkel refererer tilbage til sammensværgelsen, der har sat sit mærke i verden. Konspirationen manifesterer sig i gåder eller koder, som naturligvis kun opdages, hvis man kigger ordentlig efter eller er lige så 'oplyst' som konspirationsteoretikeren selv. Derfor fungerer denne 'skjulte verdenslogik' stærkt socialt differentierende idet netop kun de få indviede kan se disse forbindelser.

Konspirationsteoriens funktion ligner den funktion, som antropologen Claude Lévi-Strauss mente, myten havde som fortælling. Ligesom den klassiske myte er konspirationsteorier præget af et dobbelt og dualistisk verdensbillede. Et univers skarpt opdelt i det gode/onde, indenfor/udenfor, os/dem og ikke mindst i synligt/usynligt. Ligesom myten er deres sociale funktion at forklare og fortolke omverdenen og en given historisk situation. For at parafrasere sociologen Niklas Luhman (Luhman 1999), så er konspirationsteorier mekanismer til at reducere kompleksitet. Nærmere betegnet selve oplevelsen af verdens og "det værendes" kompleksitet. Og ligesom andre store fortællinger, der forklarer samfundet så indgår konspirationsteorier altid i en konkret social sammenhæng – samtidig med at de også produkt af en specifik social og historisk kontekst. Det nytter med andre ord ikke at analysere konspirationsteorier uden for deres kontekst.

Den usynlige regering og den amerikanske konspirationskultur

For mange europæere er konspirationstænkning og 'kulturel paranoia' simpelthen synonyme med nutidens amerikanske politik og kultur. Uden at give efter for letkøbte kulturelle stereotyper er det alligevel nærliggende at konkludere, at amerikansk kultur er præget af en påfaldende optagethed af sammensværgelser – dét, som den amerikanske historiker Richard Hofstadter slet og ret har døbt den paranoide tankestil i amerikansk politik (Hofstadter 1965). Ifølge Hofstadter går denne tankegangs historiske rødder helt tilbage til den amerikanske republiks fødsel, hvor nationens forestillingsunivers var præget af en latent angst for undergravende frimurere, katolikker og britiske agenter.

Forestillingen om usynlige sammensværgelser er i nyere amerikansk historie tæt knyttet til ideen om, at der findes en skyggeregering, oprindeligt som noget subversivt uden for magten. Men fra starten af tresserne begynder der at blomstre ideer om, at magtens centrum er infiltreret. At der med andre ord eksisterer en dobbelt stat og en skjult sandhed om magten. Det er interessant, at denne udvikling umiddelbart efter mccarthyismen (med dens påstand om, at netop regeringen var infiltreret af kommunister) og stort set samtidigt med USAs stadigt mere betydende rolle i det internationale system som imperium og økonomisk hegemoni.

Mere end noget andet gøder præsident Eisenhowers tale i 1961 om "det militær-industrielle magtkompleks" jorden for en populær folkelig opfattelse af, at regeringsmagten havde en skjult skyggeside, og med det for mange uforståelige mord på John F. Kennedy i 1963 begynder en lang historie af mistillid til det officielle Amerika. Således kunne journalisterne David Wise og Thomas Ross i deres bog *The Invisible Government* fra 1964 afsløre efterretningstjenestens CIAs rolle i magtovertagelser i bl.a. Iran og Guatemala og kupforsøg i Indonesien. Bogen problematiserede – og dæmoniserede – CIA som *den* usynlige magt i den amerikanske regering. Den hemmelige tjeneste var blevet en stat i staten. Det hemmelige regerede regeringen – en potent metafor for forestillingen om den usynlige regering.

Kernen i den amerikanske politiske konspirationstænkning er således, at offentligheden aldrig får den fulde sandhed at vide. Og at magtens sande ræson er usynlig. Denne idé har de seneste 30 år vundet genklang langt uden for de politiske ydergrupperinger på højre- og venstrefløjen, som man normalt forbinder med professionel konspirationsteoretisering. Og især siden Watergate-afsløringerne har driften mod at se både historien og de politiske beslutninger som et muligt resultat af usynlige sammensværgelser og lyssky handlinger spredt sig langt ind i den almindelige amerikanske befolkning og den politiske mainstream-diskurs. Et godt eksempel på, hvor legitim konspirationsdiskursen er som forklaringsmo-

del, var, da den tidligere præsidentfrue – og måske kommende præsident – Hillary Clinton i forbindelse med Monica-gate fastslog i et interview i NBCs *Today*: ”en gigantisk højreorienteret sammensværgelse har konspireret mod min mand, lige siden han stillede op som præsident” (cit. efter Knight (2000)).

Sandheden om 11. september: indefra

Den historiske parallel mellem 9/11 og Kennedy-mordet er til at få øje på. Med attentatet på World Trade Center havde internetgenerationen fået sit mysterium, sit sammensværgelsestema. Men 11. september repræsenterer ikke så meget et vendepunkt i amerikansk konspirationstænkning som en forstærkning og potensering af allerede eksisterende diskurser om den skjulte og usynlige magt. Når George W. Bush i sin nu berømte tale d. 20. september 2001 til den amerikanske kongres forklarede, at verdenssamfundet skulle beslutte sig for, om de ”enten er med os eller med terroristerne”, så er denne opdeling i os/dem en klassisk figur i amerikanske politisk retorik, og dens klassificering af verden i det gode og det onde findes i en meget forstærket form i vekslende amerikanske konspirationsfortællingers opdeling af verden i ”sammensværgelsen vs. Amerika.”

Konspirationsteoriene omkring årsagerne til angrebet lod i hvert fald ikke vente længe på sig. I første omgang var det teorien om, at 4000 israelske statsborger var blevet tippet om at holde sig væk fra World Trade Center – en teori, der primært forsøgte at miskreditere Israel og dermed rense den arabiske verden. Men senere begyndte en amerikansk bevægelse at vokse støt og roligt og satte spørgsmålstegn ved den officielle beretning om terrorangrebene – særligt det fly, der ramte Pentagon. Under navnet *The truth about 9/11* har mange forskellige mennesker – heriblandt journalister, skuespillere og professorer – stykket hver deres lille brik til det, der må betegnes som en kollektiv konspirationsteori. To af hovedmændene er religionsprofessoren David Ray Griffin og den franske aktivist Thierry Meyssan, der står bag teorien om, at det var et missil, ikke et fly, der ramte Pentagon. Hovedpointen i disse teorier er, at angrebene på USA den 11. september 2001 slet ikke blev udført af al-Qaeda, men derimod af den amerikanske regering i samarbejde med Pentagon og CIA med det formål at indføre en politistat. I andre versioner er motivet, at Bush-regeringen kendte til angrebsplanerne, men forholdt sig passivt, så den lettere kunne gå i krig i Mellemøsten. Motivet varierer fra teori til teori, men hovedbudskabet er, at den officielle fortælling om det største angreb på den amerikanske nation siden Pearl Harbor er løgn. Og at sandheden er skjult. Hovedpointen og -temaet i 9/11-teoriene kan i virkeligheden koges ned til den teori, der startede i 60'erne: At der findes en usynlig regering. Så vidt Imperiets magtfuldkommenhed set indefra af dens egne borgere.

Sandheden om 11. september: udefra

Men det er ikke bare amerikanerne, der leder efter en usynlig årsag bag 11/9. Magtfablen om USA som konspirerende imperium spejles udefra i den arabiske verdens teorier om årsagerne og motiverne til 9/11. Her spekulerer man også i større sammensværgelser – og ligesom *The truth about 9/11*-bevægelsen – med den amerikanske regering i en prominent rolle. Hovedtrækkene i den arabiske version af 'sandheden om 11. september' er nemlig en meget udbredt teori om, at den amerikanske og israelske regering stod bag angrebene for efterfølgende at kunne legitimere krigen i både Afghanistan og Irak, med den 'sidegevinst' at muslimer som sådan fik rollen som syndebukke. Således skriver den ægyptisk økonomiprofessor Galal Amin ved American University i Cairo i det regeringskontrollerede ugemagasin Al-Ahram: "der er stadig tvivl, om hvorvidt angrebene 11. september var resultatet af arabisk og islamisk terror (...) Mange iagttagere, såvel amerikanske og europæiske som arabiske, formoder, at angrebene er udført af amerikanerne selv, eller med amerikansk assistance, eller at den amerikanske regering kendte til angrebene, men forblev tavs" (Al-Ahram 2004). Der er ingen tvivl om, at Amin med henvisningen til "vestlige iagttagere" refererer direkte til hovedmændene bag *The truth about 9/11*, og at hans tese er en direkte spejling og videreformidling af hovedpointerne i denne teori.

Den skjulte hånd i Mellemøsten

De arabiske 9/11-teorier er i en del varianter blevet indskrevet i en større konspirationsfortælling i den arabiske verden om en usynlig zionistisk-vestlig sammensværgelse. Ligesom 'den paranoide stil i amerikanske politik' har den tilsvarende tankestil i den arabiske verden en forhistorie. Ifølge Daniel Pipes, der bl.a. har beskæftiget sig med mellemøstlige konspirationsteorier, så refererer alle spekulationer om en 'skjult hånd' i mellemøstlig politik tilbage til grundforestillingen om to hovedkonspiratorer – zionisterne og imperialisterne (læs: Israel og USA) (Pipes 1998: 9). Det er særligt Sykes-Picot-aftalen fra 1916, der udgør den faktuelle inspiration i mange arabiske konspirationsteorier. Her delte Frankrig og England det meste af Mellemøsten og den Arabiske Halvø mellem sig bag ryggen på de arabiske ledere. Forståelsen er med andre ord, at der bag den officielle aftale eksisterede en hemmelig imperialistisk skyggeaftale. Også det 'zionistiske motiv' kan til en vis grad have fundet sin inspiration i virkeligheden. Pipes nævner Lavon-affæren, hvor Israel i 1954 bombede amerikanske mål i Egypten for så at sige skyde skylden på Nasser (Pipes 1998: 10; 330). Den arabiske konspirationstænkning har altså både en lang tradition og historiske inspirationskilder.

Forestillingen om en jødisk verdensregering bliver hyppigt brugt i al-Qaeda's propaganda, der taler om en zionistisk/korsfarer-sammensværgelse. Som

al god konspirationsfortælling indeholder al-Qaeda's grundfortælling et dualistisk verdensbillede, der består af de gode og de onde. De onde er det, der bliver kaldt "the Zionist-Crusaders-alliance" – en alliance mellem zionister og korsfarere; mellem USA og Israel. Al-Qaeda er naturligvis helten i denne fortælling. Selve myten om en jødisk verdenskonspiration er som nævnt langt fra ny. Den går helt tilbage til fiktionsværket *The Protocols of the Elders of Zion*, der trods massive bestræbelser fra blandt andet organisationen Anti-Defamation League stadig udbredes verden over, særligt i Mellemøsten og Rusland (ADL, 2003).

Meget tyder i det hele taget på at konspirationstænkningen blomstrer i Mellemøsten i disse år. Ifølge en rapport fra den egyptiske tænketank Al-Ahram Center for Strategic Studies er konspirationsteorier voldsomt udbredt i de egyptiske og arabiske medier. Undersøgelsen viste, at 91 pct. af debatindlæggene i det nationalistiske ugemagasin *El Osboa* havde karakter af konspirationer mod 'kun' 40 pct. i den regeringskontrollerede avis *Al-Ahram*. Og det er ikke kun storpolitikken omkring Israel og USA, der er yndede mål for arabiske konspirationsteoretikere – også Lady Dianas død i en parisisk motorvejtunnel har fået sin egen konspirationsteori. I korte træk går den ud på, at Lady Di blev dræbt af MI6 for at forhindre at den fremtidige engelske konge fik muslimske brødre eller søstre!

Mens Daniel Pipes mener, at den paranoide tankestil er mere fremherskende i Mellemøsten end i Vesten, mener den førende mellemøstekspert Fred Halliday ikke, at arabere er hverken mere eller mindre konspirationsfikserede end vesterlændinge (Halliday 2002: 216). Og Halliday har ret. For det første er udbredelsen af konspirationstænkning i den arabiske verden, som vi så, en af et globalt fænomen, der spejler en tilsvarende udvikling i både USA og Vesten. For det andet kan denne udvikling forklares med en udbredt, og forståelig, oplevelse i den arabiske offentlighed om en ofte stereotyp fremstilling af muslimer som terrorister i den vestlige presse. Men hvorfor bakkes nogle af disse teorier op af regimerne i den arabiske verden? Som Rokkan & Lipset viste, så lever totalitære regimer af truende konspirationer, og der er utvivlsomt et vist interessesammenfald mellem den folkelige udøvelse af 'diskursiv modmagt' og regimernes propaganda. Særligt på det storpolitiske niveau, hvor en sammensværgelsesteori med de arabiske lande som 'ofre' for verdens mægtigste nation kan ses som et forsøg på at definere den internationale politiske diskurs, med henblik på at opbygge en form for blød magt, *soft power*.

Konklusion – mening med paranoiaen?

Det store spørgsmål er hvorfor konspirationsteorier er blevet så populære de sidste 10-15 år? Det spørgsmål kræver naturligvis en nuancering. For konspirationsteorier og -tænkning har absolut lange historiske rødder, så hvorfor synes dette fænomen i de senere år at have bevæget sig fra

det kulturelle og politiske overdrev ind i hovedstrømmen? Svaret skal blandt andet søges i konspirationsteoriernes evne til at sætte ord på de usynlige kræfter, der omgiver os. Særligt i de processer, der kendes under den fattige, men effektive, samlebetegnelse 'globalisering'. Et af kendetegnene ved globaliseringen er, at det direkte ansvar for handlinger, der påvirker den enkeltes liv, forekommer at være fraværende eller i bedste fald fragmenteret. Her tilbyder konspirationfortællingerne et *quick fix* på spørgsmål om, hvordan - og måske særligt hvorfor - usynlige aktører påvirker vores liv. Fra outsourcing af arbejdspladser til krigen i Irak. Den komplekse virkelighed får dermed mange mennesker til at søge mod konspirationsteoriernes forlokkende kondensering af virkeligheden. Processen er ikke ny: Øget kompleksitet eller særlige ambivalente sociale situationer har historisk tendens til at sætte gang i rygtedannelse og konspirationstænkning (Shibutani 1966). Blot er skalaen og udbredelsen i nutidens konspirationsskulptur mere voldsom pga. internettets kommunikationspotentialer.

Der er ingen tvivl om, at konspirationsteorier på den ene side kan ses som umådeligt potente, omverdensforklarende (og socialt integrerende) fortællinger, der på den anden side har det logiske problem, at de i denne proces reducerer virkelighedens kompleksitet ganske foruroligende. Der er nok heller ingen tvivl om, at teorierne netop virker, fordi de har en form for kognitiv appel. Kognitionspsykologen Pascal Boyer har i sin bog *Religion Explained* netop fremført den hypotese, at vi har en medfødt tendens til at forklare synlige begivenheder med *usynlige årsager*, sådan som religion som tankesystem netop gør det.

Så vidt en deskriptiv tilgang til teoriernes funktion. Vanskeligere bliver det, når vi skal tage stilling til konspirationsteorier som politisk og sociologisk fænomen. Er det godt eller skidt, at disse fortællinger præger den globale kommunikation og politiske tænkning i disse år? Firkantet kan man vurdere konspirationsteorier ud fra en hhv. politologisk og antropologisk vinkel. Har man de klassiske politologiske briller på, er det let at se konspirationsteori som et krisetegn og et potentielt demokratisk problem. Her udgør de et politisk randfænomen, der dybest set er udtryk for en social patologi, som er rykket ind i hovedstrømmen. Trods denne kritik bliver konspirationfortællinger, som vi har set, til stadighed brugt til at udfordre og tematisere magten og magthavernes monopol på sandheden. Den antropologiske tilgang ville være at se på, hvorledes nogle (men absolut ikke alle) konspirationsteorier fungerer som et 'diskursivt korrektiv', der sætter den gruppe, hvis narrative aktiviteter de er et produkt af, i stand til med Michael Jacksons ord at være subjekter i deres egen historie i stedet for at være underlagt andres (Jackson 2002: 12-13).² Denne tanke finder vi også hos antropologen Nancy Scheper-Hughes, der i sine studier af konspirationsspyt om organtyper i Brasilien ser de lokale slumbeboeres drabelige fortællinger som et forsøg på at genvinde eksistentiel mening og kontrol (Scheper-Hughes 1996).

Dermed kan konspirationsfortællinger om den – i dette tilfælde det amerikanske imperiums – usynlige magt ses som en måde at tage kontrollen tilbage over ens egen fortælling ved at indskrive sig i den globale konspirationsfortælling. Hvilket til overflod sker både i USA og Mellemøsten, både for dem der udgør denne magt, og for dem der udsættes for den. Konspirationsteorier er i denne kontekst en tankefigur, der tematiserer magten i alle dens afskygninger. Som forsker, iagttagere og journalist er det naturligvis vigtigt at forholde sig kritisk til indholdet af konspirationsteorierne. Men på trods af at disse helt åbenlyst gør sig skyldige i en stereotyp årsagsforklaring ved at reducere en meget kompleks virkelighed til en simplere form, kan man bruge dem som en unik adgang til at analysere de politiske, sociale og kulturelle kontekster, de udspringer af – særligt hvordan forskellige grupper i en given kontekst opfatter motiver bag globale magtkonfigurationer. Det er derfor for enkelt at se konspirationsteorier udelukkende som udtryk for enten populærkultur eller fortolkningsparanoia. Måske skal man snarere se dem som en del af en større kommunikativ proces, hvor den sociale og politiske virkelighed fortolkes og forhandles gennem narrative repræsentationer (Bruner 1992).

Rasmus K. Rasmussen er cand.mag. og i litteraturvidenskab og dansk og vidensmægler i European Institute for Risk Management.

Noter

¹ Hargrove & Stempel (2006). Undersøgelsen foretaget af Scripps Survey Research Center at Ohio University. 54 pct. af de adspurgte svarede, at de var mere vrede på regeringen efter 11. september (“are you personally more angry with the federal government than you used to be?”). 36 pct. svarede, at følgende udsagn var sandsynligt eller meget sandsynligt: “People in the federal government either assisted in the 9/11 attacks or took no action to stop the attacks because they wanted the United States to go to war in the Middle East”.

² Jeg skylder cand.scient.ant. Rikke Hoelgaard Andersen denne gode pointe. Jackson taler mere præcist om forskellen mellem at være ”subject of” og ”subject to” ift. en historie.

Litteratur

ADL. 2003. *Unravelling anti-Semitic 9/11 conspiracy theories*. New York: Anti-Defamation League/Gorowitz Institute.

Al-Ahram. 2004. *Colonial echoes*. Al-Ahram Weekly, 1 - 7 April 2004 Issue No. 684, <http://weekly.ahram.org.eg/2004/684/op15.htm>, 11.07.2007.

- Boyer, Pascal. 2001. *Religion Explained*. London: Random House.
- Bruner, Jerome S. 1991. The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* no. 18: 1-21.
- Bubandt, Nils. 2003. Konspirationsteorier i øst og vest: Bali, al-Qaeda og den globale paranoia. *Jordens Folk* vol. 38, nr. 4: 42-49.
- Cohn, Norman. 1996. *Warrant for genocide: The myth of the Jewish world conspiracy and the protocols of the elders of Zion*. London: Serif.
- Douglas, Mary. 1992. *Risk and blame*. London: Routledge.
- Halliday, Fred. 2003. *Islam and the Myth of Confrontation*. New York: I.B. Tauris.
- Hargrove, Thomas & Guido H. Stempel. 2006. Anti-government anger spurs 9/11 conspiracy belief. Ohio University: Scripps Survey Research Center, http://www.newspolls.org/story.php?story_id=55, 01.05.2007.
- Hofstadter, Richard. 1966. *The paranoid style in American politics and other essays*. New York: Alfred A. Knopf.
- Hofstadter, Richard. 1955. The folklore of populism. In *The age of reform. From Bryan to F. D. R.* New York: Alfred A. Knopf.
- Jackson, Michael. 2002. *The politics of storytelling. Violence, transgression and intersubjectivity*. København: Museum Tusulanum Press.
- Jameson, Fredric. 1988. Cognitive mapping. In *Marxism and the interpretation of culture*, ed. C. G. Nelson & Lawrence Grossberg. London: Macmillan Education.
- Keeley, Brian L. 1999. Of conspiracy theories. *Journal of Philosophy* vol. 96: 109-126.
- Knight, Peter. 2000. *Conspiracy culture. From Kennedy to "The X-Files"*. London: Routledge.
- Lévi-Strauss, Claude. 1955. The structural study of myth. *Journal of American Folklore* vol. 68: 428-44.
- Lipset, Seymour Martin & Stein Rokkan. 1967. Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction. In *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*, eds. Seymour Martin Lipset & Stein Rokkan. New York: The Free Press.
- Pipes, Daniel. 1998. *The hidden hand. Middle East fears of conspiracy*. New York: St Martin's Press.
- Pipes, Daniel. 1997. *Conspiracy. How the paranoid style flourishes and where it comes from*. New York: The Free Press.
- Scheper-Hughes, Nancy. 1996. Theft of life - the globalisation of organ stealing rumors. *Anthropology Today* vol. 12, no. 3: 3-11.
- Shibutani, Tamotsu. 1966. *Improvised news: a sociological study of rumor*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Skinner, Jonathan. 2001. Taking conspiracy seriously: fantastic narratives and

Mr Grey the Pan-Afrikanist on Monserrat. In *The age of anxiety. Conspiracy theory and the human sciences*, eds. Jane Parish & Martin Parker. Oxford: Blackwell Publishers.